

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

عنوان

امنیت ملی ایران از دیدگاه فقهای معاصر

استاد راهنما:

دکتر نجف لکزایی

استاد مشاور:

دکتر محمد ستوده

نگارنده:

رشید رکابیان

سال تحصیلی: 1385

تقديم به روح مطهره

بی بی دو عالم

حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها

سپاس و امتنان

سپاس خدایی را که هرچه داریم از اوست.

در این جا از زحمات استاد گرانقدر جناب آقای حجة الاسلام والمسلمین
دکتر لکزایی که الحق و الانصاف در تدوین این پایان نامه اینجانب را راهنمایی
فرمودند و همچنین از جناب آقای دکتر ستوده که مشاوره این پژوهش را پذیرفتند و
از نظریات ارزنده ایشان بهره برده ام قدردانی و تشکر می کنم.

همچنین از خانواده محترمه ام که اینجانب را در اتمام دوره تحصیلی ام
همکاری کردند و سختی های زندگی را صبورانه تحمل کردند تشکر و قدردانی
می نمایم.

چکیده پایان نامه

موضوع پایان نامه امنیت ملی ایران از دیدگاه فقهای معاصر می باشد. در تعریف امنیت گفته شد که امنیت توانایی یک ملت برای حفاظت از ارزش های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی می باشد و امنیت به فردی، نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و قضایی و اجتماعی تقسیم شد. پس از آن دو رویکرد حاکم بر روابط بین الملل را که همان رویکرد واقع گرایی و آرمان گرایی بود را به عنوان چارچوب نظری انتخاب شد. ضمن ذکر مؤلفه های دو رویکرد که اساساً واقع گرایی بر قدرت و مبارزه تأکید داشت و آرمان گرایی بر صلح تأکید داشت به این نتیجه رسیدیم که رویکرد علماء رویکرد دیگری را می طلبد. در حیطه آمادگی نظامی معمولاً رویکرد علماء واقع گرایی بود و در عرصه عمل و همچنین در امنیت فرهنگی، اقتصادی و سیاسی رویکردشان آرمان گرایی بود..

در واقع پرسش اصلی پایان نامه این بوده است که فقهای معاصر شیعه در برقراری امنیت ملی ایران و رفع تهدیدات خارجی چه نقشی داشته اند؟ در طول پایان نامه و در دوره های مختلف تاریخی به این نتیجه رسیدیم که فقهای معاصر شیعه از طریق بیان مواضع و دیدگاه های خود نقش تعیین کننده ای در برقراری امنیت ملی ایران ایفا نمودند.

علمایی که در طول پایان نامه مورد بحث واقع شدند مرحوم محقق سبزواری، مرحوم میرزای شیرازی، مرحوم کاشف الغطا، مرحوم حاج ملاعلی کنی، مرحوم شیخ فضل الله نوری، مرحوم مدرس، مرحوم حاج آقا نورالله اصفهانی، مرحوم کاشانی و حضرت امام بودند.

کلیدواژه ها: امنیت، ایران، علماء، بیگانگان.

فهرست مطالب

8	<u>مقدمه: طرح تفصیلی تحقیق</u>
9	<u>بیان مسأله</u>
10	<u>علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن</u>
10	<u>سابقه پژوهش</u>
10	<u>سؤال اصلی پژوهش:</u>
10	<u>فرضیه‌های پژوهش:</u>
11	<u>سؤالات فرعی پژوهش:</u>
11	<u>نقطه تمرکز:</u>
11	<u>پیش فرض‌های پژوهش:</u>
11	<u>اهداف پژوهش:</u>
12	<u>روش پژوهش:</u>
12	<u>روش گردوری اطلاعات و داده‌ها:</u>
12	<u>سازمان‌دهی پژوهش:</u>
13	<u>فصل اول کلیات، مفاهیم و چهارچوب نظری</u>
14	<u>مقدمه:</u>
15	<u>گفتار اول: مفاهیم</u>
15	<u>تعریف امنیت</u>
19	<u>امنیت در اسلام</u>
19	<u>امنیت ملی</u>
21	<u>تهدیدات ملی</u>
23	<u>منافع ملی</u>
23	<u>مرجع امنیت</u>
25	<u>مشقات امنیت</u>
25	<u>امنیت فردی</u>
26	<u>امنیت نظامی</u>
28	<u>امنیت نظامی، نگاه جدید</u>
29	<u>امنیت فرهنگی</u>
32	<u>امنیت سیاسی</u>
35	<u>امنیت اقتصادی</u>
36	<u>امنیت قضایی</u>
37	<u>امنیت مرزی</u>
38	<u>امنیت اجتماعی</u>

40	گفتار دوم: چارچوب نظری
40	رویکرد واقع‌گرایی
41	مفروضات امنیتی واقع‌گرایی
44	رویکرد ایده‌آلیستی (آرمان‌گرایی)
46	مفروضات امنیتی ایده‌آلیستی
46	انواع رویکرد آرمان‌گرایی
۴۶	نظم طبیعی لسه فرامنیتی
۴۷	رویکرد صلح‌دمکراتیک
۴۸	رویکرد امنیت نهادگر
50	جمع‌بندی

Error! Bookmark not defined. فصل دوم امنیت ملی ایران و فقهای شیعه تا پایان دوره ناصری؛ زمینه‌های تاریخی

Error! Bookmark not defined. مقدمه

Error! Bookmark not defined. پیشینه تاریخی

Error! Bookmark not defined. گفتار اول: محقق سبزواری و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. امنیت اقتصادی

Error! Bookmark not defined. الف: سامان‌دهی امور مالی

Error! Bookmark not defined. ب: ضرورت گسترش تجارت

Error! Bookmark not defined. امنیت نظامی و انتظامی

Error! Bookmark not defined. گفتار دوم: علماء؛ شاهان قاجار و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. علمای شیعه و جنگ‌های ایران و روس و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. شیخ جعفر کاشف‌الغطاء، امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. حاج ملاعلی کنی (1220 - 1306 ق) و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. حاج ملاعلی کنی و امنیت اقتصادی ایران

Error! Bookmark not defined. میرزای شیرازی و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. جمع‌بندی

Error! Bookmark not defined. فصل سوم

Error! Bookmark not defined. امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. و فقهای شیعه تا زوال قاجاریه

Error! Bookmark not defined. مقدمه

Error! Bookmark not defined. گفتار اول: شیخ فضل‌الله نوری و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined. گفتار دوم: حاج آقا نورالله اصفهانی و امنیت ملی ایران

Error! Bookmark not defined.....	شرکت اسلامیة: استقلال و امنیت اقتصادی ایران
Error! Bookmark not defined.....	اعلامیه تاریخی بر ضد سلطه بیگانه
Error! Bookmark not defined.....	حاج آقا نورالله و امنیت فرهنگی ایران
Error! Bookmark not defined.....	جمع بندی
Error! Bookmark not defined.....	فصل چهارم امنیت ملی ایران و فقهای شیعه در دوره پهلوی
Error! Bookmark not defined.....	مقدمه
Error! Bookmark not defined.....	گفتار اول: مدرس و امنیت ملی ایران
Error! Bookmark not defined.....	مدرس و امنیت سیاسی ایران
Error! Bookmark not defined.....	دیدگاه مدرس در مورد سیاست خارجی
Error! Bookmark not defined.....	مدرس و قرارداد 1919
Error! Bookmark not defined.....	مدرس و امنیت قضائی ایران
Error! Bookmark not defined.....	مدرس و امنیت اقتصادی ایران
Error! Bookmark not defined.....	گفتار دوم: آیت الله کاشانی و امنیت ملی ایران
Error! Bookmark not defined.....	گفتار سوم: امام خمینی و امنیت ملی ایران
Error! Bookmark not defined.....	امام خمینی و امنیت قضایی ایران
Error! Bookmark not defined.....	امام خمینی و امنیت اقتصادی ایران
Error! Bookmark not defined.....	برنامه ریزی اقتصادی
Error! Bookmark not defined.....	استقلال و خودکفایی
Error! Bookmark not defined.....	امام خمینی و امنیت سیاسی ایران
Error! Bookmark not defined.....	امام خمینی و امنیت نظامی ایران
Error! Bookmark not defined.....	امام خمینی و امنیت فرهنگی ایران
Error! Bookmark not defined.....	خاتمه
Error! Bookmark not defined.....	نتیجه گیری
Error! Bookmark not defined.....	فهرست منابع و مأخذ

مقدمه:

طرح تفصیلی تحقیق

بیان مسأله

امنیت از مهمترین و اساسی‌ترین دغدغه‌های انسان بوده و خواهد بود. در طول تاریخ انسان‌ها همیشه از سوی همدیگر چه به صورت قوم یا دولت ... مورد تهدید واقع شدند. گاه هم یک کشور مورد غارت واقع می‌شد. کشورهای استعمارگر همانند شوروی انگلیس و آمریکا در یک قرن اخیر کشورهای جهان سوم را به صورت مستعمره یا نیمه مستعمره خود درمی‌آوردند.

کشور ایران در یک قرن اخیر بارها از سوی بیگانگان مورد تهدید واقع شد، شوروی از شمال و انگلیس از جنوب، بعداً آمریکا سلطه سیاسی بر این کشور می‌تاختند. از زمان به قدرت رسیدن قاجاریه تا پیروزی انقلاب اسلامی علماء چه کفن‌پوشان و چه با فتوا یا مبارزه سیاسی به مخالفت با اجانب پرداختند.

امنیت از زوایای متفاوت و انواع آن تعریف خواهد شد و به دو رویکرد واقع‌گرایی و آرمان‌گرایی و ذکر مؤلفه‌های آن‌ها پرداخته خواهد شد. و از دوره قاجاریه به بعد با ذکر دیدگاه‌های علمایی چون مرحوم کاشف‌الغطا، میرزای شیرازی، حاج ملاعلی کنی، مرحوم شیخ فضل‌الله نوری، مرحوم حاج آقا نورالله اصفهانی، مرحوم مدرس، مرحوم کاشانی و مرحوم حضرت امام پرداخته خواهد شد.

اساساً مبارزات علمای شیعه جهت حفظ امنیت در جامعه اسلامی بوده است و جهت حفظ امنیت ملی کوشش می‌کردند. علمای معاصر هم در بعد سخت‌افزاری مثل جنگ‌های ایران و روس و سیاست و هم در بعد نرم‌افزاری (فرهنگ) فعالیت داشتند.

علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن

اولاً این که با توجه به این که نگارنده طلبه می‌باشد و موضوعات این چنینی معمولاً در بین دانشجویان غیرطلبه کمتر نگاشته می‌شود لذا فکر می‌کنم آن خلأی که در میان دانشجویان راجع به علماء و سیاست است را برطرف کند.

ثانیاً معمولاً نگاه مردم و حتی دانشجویان به علماء به این مسئله معطوف است که علماء تنها به فقه و مسائلی دینی می‌پرداختند و به موضوعات دیگر کاری نداشتند لذا در صدد هستیم این نگاه را از بین برده و نقش علما را نسب به جامعه مسلمین بررسی کنیم.

سابقه پژوهش

تاکنون کتابی به نام امنیت ملی از دیدگاه علماء در یک نسخه نگارش نشده است. تنها مقاله‌ای از آقای رضا عیسی‌نیا در مجله علوم سیاسی شماره 9 سال 79 آمده است که نگارنده تنها به گونه‌ای بسیار جزئی امنیت اقتصادی سیاسی فرهنگی را از نگاه میرزا مسیح مجتهد و شهید مدرس و حضرت امام و آن هم خیلی مختصر آورده است. در عین حال دیدگاه‌های هر یک از علما به صورت جداگانه وجود دارد. و به شکل اندیشه‌ای جمع‌آوری شده است.

سؤال اصلی پژوهش:

دیدگاه فقهای معاصر شیعه در تأمین امنیت ملی ایران چه بوده است و خود در این زمینه چه اقداماتی انجام

داده‌اند؟

فرضیه پژوهش:

دیدگاه فقهای معاصر شیعه تأمین امنیت ملی ایران بوده و خود از طریق بیان مواضع و دیدگاه و نیز اقدامات

عملی نقش تعیین‌کننده‌ای در تأمین امنیت ملی ایران ایفا نموده‌اند.

سؤالات فرعی پژوهش:

1. امنیت چیست؟
2. دیدگاه و عملکرد فقهای دوره قاجاریه درباره امنیت ملی ایران چگونه بوده است؟
3. دیدگاه و عملکرد فقهای دوره مشروطه درباره امنیت ملی ایران چگونه بوده است؟
4. دیدگاه و عملکرد فقهای دوره پهلوی درباره امنیت ملی ایران چگونه بوده است؟

نقطه تمرکز:

با توجه به گسترده بودن مصادیق در مورد شمول موضوع در رساله حاضر دست به گزینش زده، برخی از مهم ترین و مؤثرترین و جامع ترین فقهای هر عصر و دوره ای را مورد بحث قرار داده ایم. علی هذا فقهای مورد بحث در این رساله عبارت خواهند بود از مرحوم محقق سبزواری، کاشف الغطا، حاج ملاعلی کنی، میرزای شیرازی، شیخ فضل الله نوری، حاج آقانو الله اصفهانی، مدرس، کاشانی و حضرت امام.

پیش فرض پژوهش:

رویکرد علمای شیعه به امنیت ملی با هیچکدام از رویکردهای رئالیستی و ایده آلیستی قابل توضیح نیست. بلکه دیدگاه مستقل خود را دارند. در دیدگاه فقهای شیعه، که از آن به عنوان دیدگاه اسلامی یاد می کنیم تلاش در جهت انجام وظیفه واجب است. حفظ مناطق متعلق به دارالاسلام، به قدر مقدور و قطع نظر از مشروعیت نظام حاکم، واجب است.

اهداف پژوهش:

1. تبیین و بررسی مفهوم امنیت.
2. تبیین دیدگاه و نقش علمای شیعه در حوزه امنیت.

روش پژوهش:

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی با نقد و بررسی تطبیقی عناصر مکاتب رئالیستی و ایده‌آلیستی است.

روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها:

روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها کتابخانه‌ای است.

سازمان دهی پژوهش:

این پژوهش از یک مقدمه و چهار فصل (که سه فصل اول هرکدام دارای دو گفتار و فصل سوم و چهارم دارای سه گفتار) و یک خاتمه تشکیل شده است.

- در فصل اول به تعاریف مفاهیم و همچنین به مؤلفه‌های دو مکتب رئالیستی و ایده‌آلیستی پرداخته می‌شود.

— فصل دوم امنیت ملی ایران را از دیدگاه فقهای شیعه و زمینه‌های تاریخی تا دوره ناصری را مورد بحث قرار می‌دهد. در این فصل در گفتار اول مرحوم محقق سبزواری و در گفتار دوم دیدگاه علمای شیعه و امنیت ملی ایران دوره قاجار بحث خواهد شد.

— فصل سوم امنیت ملی ایران را از دیدگاه فقهای شیعه تا زوال دوره قاجاریه را به بحث می‌گذارد که در گفتار اول امنیت ملی ایران از دیدگاه شیخ فضل‌الله نوری و در گفتار دوم امنیت ملی ایران از دیدگاه مرحوم حاج آقا نورالله اصفهانی را مورد بحث قرار خواهیم داد.

- فصل چهارم به بیان امنیت ملی ایران از دیدگاه فقهای شیعه دوره پهلوی خواهد پرداخت که در گفتار اول دیدگاه مرحوم مدرس را در مورد امنیت ملی ایران و در گفتار دوم دیدگاه مرحوم کاشانی و در گفتار سوم دیدگاه حضرت امام در مورد امنیت ملی ایران مورد بحث قرار خواهند گرفت.

- و در نهایت پژوهش با نتیجه‌گیری خاتمه می‌یابد.

فصل اول

کلیات، مفاهیم و چهارچوب نظری

مقدمه:

امنیت از نیازهای ضروری و آغازین بشر است که با آفرینش او همراه بوده و پاسخ‌گویی به دیگر نیازها، در سایه هستی آن تحقق می‌یابد و می‌توان گفت رفع نیازهای فیزیکی مانند نیاز به آب و غذا نیز با استمداد از امنیت صورت می‌گیرد. همراه‌بودن نیاز به امنیت با آفرینش انسان و توجه شدید وی به این نیاز، آن را در ردیف نیازهای فطری بشر درآورده است.

در این فصل در ضمن تعریف امنیت، وجوه و مشتقات آن و همچنین تعاریف مشتقات امنیت از جمله امنیت فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، قضایی و اجتماعی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

تعریف مورد نظر از مفاهیم ذکر شده که در تحقیق مورد استفاده قرار خواهد گرفت، ارائه خواهد شد. دو مکتب رئالیستی و ایده‌آلیستی که از قدیمی‌ترین مکاتب در زمینه امنیت می‌باشند به‌عنوان چارچوب نظری مورد بحث قرار خواهد گرفت. مکتب رئالیستی، از سیاست جهان تصویر نسبتاً تیره‌ای دارند و نظام بین‌الملل را میدان مبارزه می‌دانند و اصولاً جهان را همیشه در حالت رقابت و مبارزه می‌دانند. در حالی که مکتب ایده‌آلیستی که در واقع تئوری‌های خلاف مکتب رئالیستی دارد. بر صلح تکیه دارد و جنگ را واقعیت نظام بین‌الملل تلقی نمی‌نمایند. در فصول آتی دیدگاه علماء را براساس این دو مکتب مورد بحث قرار خواهد گرفت و در واقع بحث خواهد شد که نگاه علماء بر پایه جنگ و زور و مبارزه نبوده است بلکه جهت حفظ هویت و امنیت جامعه مسلمین و در پی صلح بودند.

گفتار اول: مفاهیم

تعریف امنیت^۱

برای مفهوم امنیت تعاریف متعددی ارائه شده است و لکن اندیشمندان در مورد تعریف مفهوم امنیت تعریف واحدی ارائه نکردند. اگر چه اغلب اندیشمندان از امنیت به عنوان حیاتی‌ترین و مبرم‌ترین نیاز بشر برای یک زندگی از دورانی که انسان‌ها زندگی جمعی را آغاز نمودند و تا به امروز که جهان به سمت نظامی یکپارچه به پیش می‌رود یاد کردند.

با توجه به گستره مفهوم امنیت تعریف واحدی برای آن وجود ندارد. لذا در تعریف آن ابهام وجود دارد.

بوزان^۲ معتقد است که:

«به رغم اینکه واژه امنیت کاربردی وسیع داشته و به مثابه یک مفهوم مرکزی و کلیدی توسط عوامل عملیاتی — اجرایی از یک سو و دانشگاهیان از سوی دیگر پذیرفته شده است لکن ادبیات فراهم شده در این خصوص بسیار غیرمتوازن است.»^۳

اما علل و عوامل زیادی در ایجاد پیچیدگی، ابهام و ترسیم معماگونه - به تعبیر هرتز^۴ - و مبتنی بر برهانی چند

جدلی امنیت نقش مؤثری ایفا کرده‌اند، وجود دارد که عبارتند از:

1. نارسایی، زمینه پروردگی و جدال‌برانگیزی ماهوی سایر مفاهیم وابسته به امنیت:

ترسیم و تصویر هرگونه گفتمان امنیتی خارج از مدار و حریم مفاهیمی چون: قدرت، منافع، اهداف، مصالح،

ارزش‌ها، تهدیدات ... اگر نه غیرممکن اما بی‌تردید مشکل می‌نماید، در صورت قبول چنین اصلی چگونه

1. Security.

2. Buzan.

3. محمدرضا تاجی‌ک، مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیت ملی، ج.۱، جلد اول، تهران، فرهنگ گفتمان، 1380، ص 32.

4. Hertz.

می توان فهم و تحلیل واحد از امنیت نمود.

2. عدم پایداری مرز هویتی در تعریف خودی / دیگری امنیتی:

تعریف و تثبیت حریم امنیتی هر جامعه‌ای نخست نیازمند تعریفی از خود و دیگری و ترسیم مرزهای هویتی

بین این دو است.

3. ذهنی بودن امنیت.

4. ماهیت متغیر محیط امنیتی.

5. نامشخص و فراخ بودن عرصه، قلمرو و حریم امنیتی.

6. نسبی بودن امنیت.^۵

در اینجا به تعاریفی از مفهوم امنیت پرداخته خواهد شد.

استنلی هافمن^۶ معتقد است امنیت عبارت است از:

«حمایت یک ملت از حمله فیزیکی و مصون و محفوظ داشتن فعالیت‌های اقتصادی آن از جریانات

ویران کننده است.»

سی.ا. مینگ^۷ معتقد است:

«امنیت آزادی از عدم امنیت است.»

جان مرتز^۸ معتقد است امنیت عبارت است از:

«آزادی نسبی از تهدیدات آسیب‌رساننده است.»

اقبالور رحمان^۹ امنیت را این گونه تعریف می‌کند:

5. همان، ص 38.

6. Stanly Hoffman.

7. C.A. Maning.

8. John Marz.

9. Iqbaluar Rehman.

«امنیت یک ملت دربرگیرنده وحدت سرزمینی، ثبات رژیم، درک شناخت ستیز منافع ملی و بین‌المللی و تأمین و تحفظ حیات ساکنین در برابر تهدید عمل و یا موقعیتی است که به هر طریقی به مسیر زندگی آنان لطمه وارد می‌سازد و به بیان دیگر امنیت ملی ممکن است به توانایی یک ملت در نگهداری و حفظ قانونی و تأکید بر هویت اصیل خود در زمان و مکان، اطلاق شود.»

جیاکومو لوجیانی^{۱۰} معتقد است:

«امنیت ملی ممکن است به مثابه توانایی مقاومت و ایستادگی در برابر تجاوز از خارج تعریف شود.»

ریچارد کوپر^{۱۱} معتقد است:

«امنیت ملی به معنی توان یک جامعه در حفظ و بهره‌گیری از فرهنگ و ارزش‌هایش می‌باشد.»

ریچارد اولمان^{۱۲} معتقد است:

«امنیت ملی ممکن است نه به مثابه یک هدف بلکه به عنوان یک نتیجه تعریف شود. این بدان معناست که ما تا زمانی که مورد تهدید واقع نشده‌ایم و امنیت خود را از دست نداده‌ایم نمی‌توانیم تشخیص دهیم که امنیت چیست و چه قدر مهم است.»

شورای امنیت ملی ایالات متحده در تعریف امنیت گفته‌اند:

«امنیت ملی به معنای اهدافی است که برنامه‌ریزان امنیت ملی سعی در به دست آوردن آن‌ها دارند، تا دنیایی بسازند که در آن ارزش‌های ملی امن باشند.»

ارزش‌های ملی باید به وسیله ایجاد محیط داخلی و خارجی مناسب حفظ گردند. هدف اصلی سیاست امنیت ملی، حفظ امنیت کشور است به معنای تداوم در توانایی در فعالیتهای ذیل:

ادامه توسعه زندگی داخلی بدون دخالت خارجی یا تهدید دخالت قدرت‌های خارجی، پیشرفت رفاه مردم بوسیله ترویج نظم جهانی که ضمن آن بتوان به توسعه صلح‌آمیز و منظم دیگر کشورها کمک نمود. و از

10. Giacomo Luciani.

11. Copper.

12. Richard H.ullman.

تجربیات و توانایی‌های آن‌ها حداکثر منفعت را برد.

لورنس مارتین معتقد است:

«امنیت عبارت است از تضمین رفاه آتی.»

فرهنگ لغات انگلیسی آکسفورت از دو منظر به رایه تعاریفی درباره امنیت می‌پردازد؛ نخست: از منظر

شرایط تأمین و تحفظ، چهار تعریف ذیل را به دست می‌آورد.

- شرایط محفوظماندن از خطر و یا در معرض خطر قرارنگرفتن.

- آزادی از تردید، اطمینان، اعتماد.

- آزادی از بیم، اضطراب یا حراس از آینده.

- کیفیت تأمین استحکام، پیوستگی و ثبات.

دوم: به اعتبار ابزار امنیت، شش تعریف پیشنهاد می‌کند.

- چیزی که تأمین و تحفظ ایجاد می‌نماید، حمایت محافظ، دفاع.

- ابزار تأمین و ثبات در مواضع.

- بستری برای تأمین چیزی، به گونه‌ای که امنیت و تحفظ آن ضمانت شود.

- دارایی متراکم‌شده و سرریز شده.

- کسی که خود را برای دیگری گرو می‌گذارد (یا به گرو گرفته شده است).

- مدرکی که به وسیله یک تضمین‌کننده به مصابه تضمین برای حق پرداخت خود نگاه داشته می‌شود.^{۱۳}

امنیت، در بعد عینی فقدان تهدیدات نسبت به ارزش‌ها منافع و اهداف و در جهتی ذهنی، فقدان ترس از

اینکه این بنیان‌های ملی (ارزش‌ها، منافع و اهداف) مورد هجوم (فیزیکی و غیرفیزیکی) واقع بشوند را مورد

13. تعاریف از کتاب مقدمه‌ای بر استراتژی‌های امنیتی ملی ج.ا.ا. آقای تاجیک اخذ شده است.

سنجش قرار می دهد.^{۱۴}

امنیت در اسلام

اسلام امنیت را یکی از اصول زندگی و حالتی اجتناب‌ناپذیر در زندگی جمعی و عنصری ضروری از بهره‌وری از مزایا و مواهب حیات و نیز زمینه‌ساز تکامل و ارتقاء بشر تلقی کرده است و از آن به‌عنوان یکی از مقدس‌ترین آرمان‌های بشری و الهی یاد نمود.^{۱۵}

امنیت ملی از نظر مفهومی به مسئولیت ملی دولت‌ها در جهت کسب و تأمین ایمنی روانی و مادی برای مردم تحت حاکمیت خویش اشاره دارد تا از تهدیدات مستقیم و غیرمستقیم ناشی از قدرت‌های داخلی و خارجی نسبت به بقای رژیم، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند.^{۱۶}

امنیت ملی

به معنای استقرار وضعیتی است که در آن جان، مال، آینده و استقلال جامعه و آحاد آن تحت حاکمیت یک دولت حفظ شود. اما بحران‌های بالقوه‌ای که بر امنیت ملی اثر منفی می‌گذارند تهدیدات امنیت ملی نامگذاری شده‌اند که در دو بعد و اگر این از دولت و نابهنجاری اجتماعی نمود می‌یابند.

والترلیپمن امنیت ملی را به این گونه تعریف می‌کند:

«یک ملت زمانی امن است که در صورت اجتناب از جنگ در معرض قربانی کردن ارزش‌های خود

14. محمدرضا تاجیک، پیشین، ص 47.

15. منصور طبیبی، سی‌مای امنیت در نهج‌البلاغه، چاپ اول، 79، سازمان عقیدتی سیاسی ناجا.

16. سیدنورالدین شریعت‌مدار، فصلنامه علوم سیاسی، شماره 9، سال 79، ص 102.

نباشد و در صورت ورود به جنگ بتواند با پیروزی در جنگ ارزش‌های خود را پاس بدارد.^{۱۷}

نگرش سنتی به مفهوم امنیت ملی را می‌توان در موارد زیر جمع‌بندی نمود.

1. رفتار سیاسی کشورها ناشی از علاقه ریشه‌دار هر واحد به حفظ حاکمیت و استقلال ملی است به عبارت دیگر در این گفتمان نمای سیاست‌های خارجی در استخدام تحقق نیت ملی می‌باشد.
2. برای نیل به هدف نخست واحدهای سیاسی باید توان نظامی و تهاجمی خود را ارتقاء بخشیده و بدین وسیله قدرت ملی را افزایش دهند و گرنه مورد تهدید واحدهای دیگر قرار خواهند گرفت.
3. رفتار کشورها مبتنی بر محاسبات منطقی است لیکن همیشه جایی برای اشتباه وجود دارد در جهان لبریز از اطلاعات ناقص و نادرست دشمنان احتمالی تلاش می‌کنند تا با ترسیم جلوه‌ای متفاوت از قابلیت‌های خود رقبای خود را فریب دهند و مدافعین را در محاسبه توانایی‌های لازم برای دفاع از منافع خود به اشتباه اندازند.
4. در چنین گردونه‌ای که هر واحد سیاسی برای اعتلای ملی می‌کوشد فریب و اغوا عملی متداول و مرسوم است و استقلال مهمتر از همگرایی است و در نتیجه بازی با قاعده جمع جبری صفر غالب بوده و سوءظن و واکنشی معقول به شمار می‌آید. چون براساس این رهیافت انسان‌ها گرگ همدیگرند و جنگ علیه هم تداوم دارد و دولت‌ها به عنوان شرط لازم باید از موجودیت و بقای اتباع در مقابل واحدهای دیگر صیانت کنند.

در گفتمان مدرن امنیت ملی عبارت است نیل به سطحی از اطمینان خاطر برای تحصیل و صیانت منافع ملی.^{۱۸}

به تعبیر رابرت ماندن امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسئولیت

17. قدیر نصری، نفت و امنیت ملی ج.۱، پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال 80، ص 34.

18. همان، ص 35.

حکومت‌های ملی است.^{۱۹}

مسأله امنیت ملی به همان اندازه که مقوله‌ای فیزیکی است یک مقوله روانی هم هست. حقیقتی که به روشنی در سیاست مربوط به مساتسلیحات اتمی ابرقدرت‌ها مشاهد می‌گردد.

امنیت ملی به معنای حفظ استقلال و موجودیت کشور است.

اما تعریفی که از امنیت ملی در اینجا ارائه می‌شود عبارت است از:

«توانایی یک ملت برای حفاظت از ارزش‌های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی یا به عبارت دیگر امنیت

ملی عبارت است از این‌که کشورها چگونه سیاست‌ها و تصمیمات لازم برای حمایت از ارزش‌های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی اتخاذ می‌کنند»^{۲۰}

یا به تعبیری امنیت ملی به مسئولیت ملی دولت‌ها در جهت کسب و ایمنی روانی و مادی برای مردم تحت

حاکمیت خود اشاره دارد تا از تهدیدات مستقیم و غیرمستقیم ناشی از قدرت‌های خارجی نسبت به بقای رژیم

شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند.^{۲۱}

تهدیدات ملی^{۲۲}

تهدیدات باز دارای تعاریف متعددی است و تهدید معمولاً با توجه به شرایط و زمان‌ها فرق می‌کند در

جوامع بدوی امنیت به معنای حفظ جان بود و تهدید امنیت در واقع طبیعت بود.

در نزد نخبگان تهدید معانی متعددی پیدا می‌کند. یکی تهدید را اقتصادی، یکی نظامی و دیگری فرهنگی

19. همان، ص 35.

20. گزیده مقالات سیاسی و امنیتی، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، جلد دوم، مقاله امنیت ملی، چاپ دوم، سال 1378، ص 103.

21. سیدنورالدین شریعت‌مدار، فصلنامه علوم سیاسی، پیشین، ص 102.

22. Notional Threats.

می‌پندارد. اما انواع تهدید به اعتبارهای گوناگون مورد بحث قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد.

الف: به اعتبار هدف.

تهدید برای کسب امتیاز.

تهدید برای باج‌خواهی سیاسی.

تهدید برای بازدارنگی.

ب: به اعتبار نوع کنش‌های مسلط.

تهدید مبتنی بر کنش‌های عقلانی معطوف به هدف.

تهدید مبتنی بر کنش‌های عقلانی معطوف به ارزش.

تهدید مبتنی بر کنش‌های غیرعقلانی معطوف به عاطفه.

تهدید مبتنی بر کنش‌های غیرعقلانی معطوف به سنت.

ج: به اعتبار موضوع.

تهدیدات سیاسی.

تهدیدات نظامی.

تهدیدات اقتصادی.

تهدیدات فرهنگی - اجتماعی.^{۲۳}

توانایی‌ها، نیات و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه (داخلی و خارجی) برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیت ملی یا مداخله به نحوی که نیل به این علائق و مقاصد به خطر بیفتد.^{۲۴} تعریف

23. محمدرضا تاجی‌ک، ص 193.

24. همان، ص 51.

مورد نظر در پایان نامه، تعریف مذکور می باشد.

منافع ملی^{۲۵}

منافع ملی با استقلال و امنیت یک کشور در ارتباط است اگر منافع ملی یک کشور که شامل اقتصاد، فرهنگی و استقلال کشور می شود تهدید شود، در واقع امنیت ملی کشور تهدید شده و در صورتی یک کشور می تواند امنیت ملی خود را حفظ کند که منافع ملی آن کشور از یوغ استعمار امن باشد.

منافع ملی، تفکری کاملاً کلی از عواملی که نیازهای اجباری یک کشور را تشکیل می دهند، شامل حفاظت خود، استقلال، همبستگی ملی، امنیت ملی، و رفاه اقتصادی است.^{۲۶}

پلانو و اولتون از منظر عملیاتی تر و تحلیلی تر به تعریف منافع ملی می پردازد:

«منفعت ملی، هدف اساسی و تعیین کننده نهایی است که راهنمای تصمیم گیران یک کشور در خط و مشی گذاری می باشد این مفهوم متشکل از آن دسته عناصری است که حیاتی ترین نیازهای یک کشور را شامل می شوند. این عناصر عبارتند از:

حفظ خود و تأمین بقا، استقلال، تمامیت ارضی، امنیت نظامی و رفاه اقتصادی، چون هدف واحدی بر وظایف سیاستگذاران حاکم نمی باشد ممکن است این مفهوم به طور صحیح تر در حالت جمع مورد

اشاره قرار گیرد»^{۲۷}

تعریف ذکر شده، مورد نظر این تحقیق می باشد.

مرجع امنیت

در اینکه چه کسی یا چه گروهی و یا نهادی باید امنیت را برای جامعه حفظ کند نظر واحدی وجود ندارد.

25. Notional interests.

26. همان، ص 53.

27. همان، ص 54.

رویکرد واقع‌گرا در مقام تعیین مرجع امنیت صراحتاً دولت را معرفی می‌کند. باری بوزان در آثار مختلف خود این ایده را بیان داشته است. وی در مقام شناسایی تهدیدهای امنیتی از سه گونه مختلف یاد کرده است.

تهدیدهایی که متوجه ایده دولت (ناسیونالیسم) هستند.

تهدیدهایی که متوجه وجود فیزیکی و مادی دولت (جمعیت و منابع) هستند.

تهدیدهایی که سازمان دولت (سیستم سیاسی) را هدف قرار می‌دهند.

تقسیم‌بندی بالا حکایت از محوریت دولت دارد.²⁸

ایوب در ارتباط با کشورهای جهان سومی از تهدیدهایی سخن می‌گوید که به رغم داخلی یا خارجی بودنشان تماماً متوجه دولت بوده و حکایت از نقش محوری دولت در معادلات امنیتی دارد. طبق این دیدگاه، تهدیدات آن‌هایی هستند که به نوعی هستی دولت را هدف قرار داده و امنیت ملی طرح شامل و همه‌جانبه‌ای است که سعی در صیانت دولت از این گزندها را دارد. در همین ارتباط، بستر سیاسی امنیت نیز به مقوله مشروعیت تقلیل می‌یابد که آن هم جوهره دولتی دارد.²⁹

رویکرد دیگر در این خصوص به نیکوبال اختصاص دارد که نه از دولت بلکه از رژیم حاکم به‌عنوان مرجع امنیت یاد می‌نماید. در ادبیات این نحله از متفکران رژیم امنیتی به‌گونه‌ای تعریف و تحدید می‌شود که هدف از آن صیانت از حکومت و نه صیانت از شهروندان می‌باشد.³⁰

در دوره‌های مختلف تاریخ ایران هدف از امنیت فقط حفظ حکام بوده است و بس، و شهروندان حقی نداشتند. آن هم امنیت در حیطه سیستم سیاسی بود و لکن چون سیستم سیاسی خود متکی به بیگانگان بودند بیگانگان سعی می‌کردند از آن‌ها به‌عنوان ابزار استفاده کنند تا سلطه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی خود را بر

28. اصغر افتخاری، مراحل بنی‌ادی‌ن اندیشه در مطالعات امنیت ملی پژوهشکده مطالعات راهبردی، سال 82، ص 45.

29. همان، ص 46.

30. همان، ص 46.

جامعه حفظ کنند. محمدرضا شاه تاج و تخت خود را بعد از کودتای 28 مرداد 32 مدیون آمریکایی ها می دانست و تا آخرین سال های زمامداری از حمایت آن ها برخوردار بود. و دکتربین امنیت ملی ژاندارم منطقه فقط برای این بود که منافع آمریکا در منطقه محفوظ بماند.

کلودزیچ پا را فراتر از این می گذارد مرجع امنیت را فراتر از دولت جستجو می کند و اظهار می دارد که: «سیاست امنیتی را می توان چنان تصویر کرد که تلاش گروه ها و دولت ها را برای نفوذ به گستره جهانی و تأسیس یک سیستم امنیتی بین المللی شامل می شود.»³¹

رویکرد دیگر، مردم را به عنوان مرجع امنیت معرفی می کند که از این میان می توان به آثار «بوشا» اشاره داشت. وی با عنایت به دیدگاه فمینیستی در این حوزه، از تحول قابل توجهی یاد می نماید که بنیاد آن را ورود ملاحظات مربوط به مردم در مفهوم امنیت ملی شکل می دهد. به گونه ای که بدون تأمین منافع مردم و کسب رضایت آن ها صلح اساساً مستقر نمی گردد.³²

گروه دیگر، اندیشه گرانی را شامل می شود که فرد را به عنوان مرجع امنیت معرفی می نمایند. لذا مرجع مشخص و واحدی برای امنیت ذکر نشده است.

مشقات امنیت

امنیت دارای مشتقاتی است که هر یک به اختصار توضیح داده خواهد شد.

امنیت فردی

منظور از امنیت فردی یا مصونیت شخصی آن است که شرایط و اوضاع و احوالی بر کشور حاکم باشد که حیات و زندگی، حیثیت و آبروی افراد و آزادی اشخاص مورد تعرض هیچ فرد یا مقامی قرار نگیرد لازم نیست

31. همان، ص 46

32. همان، ص 46

هرکس برای خود نگهبان و محافظ استخدام نماید. بلکه باید همه افراد جامعه از امنیت برخوردار باشند.³³ تعریف مذکور، تعریف موردنظر از امنیت فردی، که در این پایان‌نامه مورد استفاده قرار خواهد گرفت. در زمینه امنیت فردی مصونیت جانی خیلی دارای اهمیت می‌باشد و وظیفه حکام است که جهت حفظ و نگهداری امنیت جانی مردم تلاش نمایند. در دیدگاه حضرت علی(ع) دوری از قتل و خونریزی و ایجاد امنیت جانی از جمله ارزش‌های ستودنی در جامعه می‌باشد.

در خطبه 234 می‌فرماید:

«پس بکوشید که بر محور ارزش‌های ستوده تعصب ورزید همانند پابندی به حقوق همسایه، وفای به عهد، پیروی از نیکی، روی برتاختن از کبر، روی آوردن به فضیلت، خودداری از تجاوزگران، نمودن قتل و خونریزی، انصاف درباره خلق، ...»

چنانچه زمامداران یک جامعه تصور کنند که از طریق ایجاد ترس و ناامنی و خونریزی می‌توانند زمینه لازم را برای تداوم حکومت خود فراهم کنند در اشتباه هستند.

امنیت نظامی

امنیت نظامی در فقه شیعه با امنیت نظامی در سیاست غیراسلامی تفاوت بسیار دارد. در دیدگاه سیاستمداران غیرمسلمان امنیت به معنای تحصیل قدرت و زورمندی بر دیگر ملت‌هاست و به دست آوردن قدرت ابزار و اهداف امنیت را در سلطه خویش قرار می‌دهد. همان‌گونه که رئالیست معتقد به این هستند و می‌گویند برای برقراری امنیت باید قدرت و زور داشته باشی. اما امنیت نظامی در فقه شیعه به صورت جهاد دفاعی تبلور یافته که این جهاد با هدفی مقدس، امنیت را در ملت اسلامی عملی می‌سازد. جهاد دفاعی به معنای دفاع از اسلام و اموال مسلمانان در برابر تهاجم کافران و دفاع در برابر بیگانگان که قصد نابودی اسلام را دارند.

33. منصور طبیبی، پی‌ش‌ن، ص 32.

دفاع از نفس محترم یا مسلمان یا کافر ذمی که در خطر افتاده است.

دفاع اسیر از خود در میان دشمنان کافر.

دفاع از امام معصوم در هنگامی که مورد تهاجم دشمن قرار گیرد.³⁴

تعریف مذکور از امنیت نظامی تعریفی است که در پایان نامه مورد استفاده قرار می گیرد.

در فقه شیعه، جهاد دیگری به نام جهاد ابتدائی وجود دارد که هدف آن، نابودی نیروی طاغوت و نجات مستضعفین است. سرکشانی که از شنیدن کلمه حق روی گردانی دارند و از رسیدن مردم به حق جلوگیری می کنند و سد راه هدایت مردم می شوند یا باید هدایت شوند یا از سر راه برداشته شوند تا زمینه شکوفایی ایمان در دل های توده های مردم پیدا گردد و رشد کند.

جهاد در آیات و روایات متعددی آمده است و ارزش جهاد را بیان کرده است و اندیشه ای جز فداکاری نمی باشد. پس دفاع در هر شرایطی بر عامه مردم جهت حفظ دین واجب است. و البته حکام اسلامی نقش بیشتری جهت دفاع از اسلام و مسلمین به عهده دارند و این وظیفه در طول تاریخ به عهده علما بوده است. در ارزش جهاد آمده است:

«لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا»³⁵

«هرگز افراد باایمانی که بدون بیماری و ناراحتی از جهاد باز نشستند با مجاهدانی که در راه خدا با مال و جان خود جهاد کرده اند یکسان نیستند خداوند مجاهدانی را که با مال و جان خود جهاد نموده اند بر نشستگان برتری مهمی بخشیده و به هریک از این دو گروه خداوند وعده پاداش نیک داده است و مجاهدان را بر نشستگان با پاداش بزرگی برتری بخشیده است درجات مهمی را از ناحیه

34. سید نورالدین شریعت مدار، ص 13.

35. سوره توبه، 95.

خداوند و آمرزش و رحمت نصیب آنان می گردد و خداوند آمرزنده و مهربان است»

در واقع عنصر نظامی گری، معیار نهایی می شود که به وسیله آن، میزان کلی پتانسیل اقتدار و توان (حفظ) امنیت ملی، سنجیده شده و مورد قضاوت قرار می گیرد. منابع و محدودیت‌های انسانی، مساوی و تکنولوژیک جملگی به این قدرت نظامی گره خورده‌اند.

امنیت نظامی، نگاه جدید

به اعتقاد بسیاری، تهدید نظامی هنوز اصلی‌ترین تهدید برای یک دولت محسوب می شود. زیرا تهدید نظامی همه اجزاء دولت، اعم از حاکمیت، سرزمین و نهاد دولت و از سویی دستاوردهای صنعتی، اقتصادی و تمدنی جامعه را مورد هدف قرار می دهد. تهدید نظامی قابل درک و ملموس‌ترین نوع تهدید برای آحاد یک جامعه است. امنیت نظامی و اهمیت آن وابسته به رویکردهای امنیت ملی کاملاً متفاوت می شود. برخی از نظریه پردازان با توجه به رویکردهای جدید و برداشت‌های تازه از امنیت، توجه خود را به سایر ابعاد امنیت ملی معطوف داشته‌اند.

در دوران اخیر عناصر دیگری همچون اقتصاد، تکنولوژی، و فناوری‌های اطلاعاتی جایگاه والاتر و از تأثیرگذاری بیشتر در میان عناصر قدرت ملی، برخوردار شده‌اند. به نحوی که عده‌ای معتقدند علاوه بر عنصر نظامی، انواع انتخاب‌ها و راه‌های غیرنظامی در کشمکش‌ها، نقش حیاتی ایفا می کند. روش‌های اقتصادی، به خصوص اعمال فشار اقتصادی؛ اقدامات روانی، به خصوص تبلیغات؛ و اقدامات اطلاعاتی به ویژه اطلاعات پنهان و ضدجاسوسی در این زمینه قابل ذکر هستند. ورود این رهیافت‌های غیرنظامی به صحنه، باعث بروز تردیدهایی در خصوص ضرورت یا کفایت نیروهای مسلح گسترده یا زرادخانه‌های عظیم تسلیحاتی جهت دفاع نظامی بر بسیاری از کشورها شده است.

باید متذکر شد، به رغم گذشت دوران نگاه سنتی، هنوز نوع تهدید، روش نظامی در پاسخ به تهدیدها را

مشخص می‌سازد. به این معنی که حوزه تغییرات امنیت نظامی صرفاً در شیوه‌های نظامی و نوع تسلیحات به کار گرفته شده خلاصه می‌شود. فارغ از مباحث نظری، جهان در هر صورت و با هر شکلی از نظم امنیتی، به برقراری نوعی عنصر امنیت نظامی، در سطح ملی و بین‌المللی نیازمند است.

امنیت فرهنگی

فرهنگ، و به‌طور اخص مذهب، در سال‌های دور به عنوان یک عامل امنیت‌ساز، در دولت‌های ملی و «امنیت‌سوز» در مناقشات میان دولت‌ها مطرح بوده است. پس از جنگ سرد نیز شاهد نوعی از این‌گونه منازعات بوده‌ایم، که نمونه بارز آن در منطقه بالکان رخ داده است. در چند سال اخیر به دنبال رشد اقتصادی سرسام‌آور ژاپن و پیدایش غول اقتصادی جدید «چین» و به خصوص بعد از یازده سپتامبر 2001، بار دیگر امنیت ملی و امنیت جهانی ارتباط عمیق‌تری با مقولات فرهنگی یافت.

بعد از سال‌ها بی‌توجهی و سایه‌افکنی نگره‌های ساختاری و عقلانی بر مباحث علوم سیاسی، فرهنگ، بار دیگر به‌عنوان یک عنصر اساسی مورد توجه قرار گرفته است. در حالی که هنوز عدّه زیادی از اندیشمندان علوم اجتماعی، فرهنگ را مقوله‌ای غیرعلمی تصور می‌کنند، تعداد فزاینده‌ای از اندیشمندان علوم سیاسی به دنبال گشودن رهیافت جدیدی بر مقوله فرهنگ می‌باشند. پایان جنگ سرد و سقوط کمونیسم، انگیزه‌های جدیدی را برای ارتقای مقوله فرهنگ در مطالعات سیاسی حتی به‌عنوان یک شاخه اصلی در آن فراهم نمود. اکنون فرهنگ از زوایا و چشم‌اندازهای متفاوت مورد توجه قرار گرفته است.

لاری دیاموند با تأکید بر نگرش آلموند و به جنبه‌هایی از فرهنگ سیاسی تأکید می‌کند که موجب تحلیل رفتن حکومت‌های اقتدارگر و گسترش جامعه مدنی و نهادهای دموکراتیک می‌شود.

هانیتنگتون که زمانی کاملاً به بررسی ویژگی‌ها و مشخصات فرهنگی متمرکز شده است به تمایزهای فرهنگی مبتنی بر مفهوم جغرافیای فرهنگی بحث می‌کند.

مفهوم فرهنگ و به تبع آن توسعه فرهنگی هنوز از یک تعریف جامع و مقبول برخوردار نشده است. شاید یک تعریف نسبتاً قابل قبول را در اختصاص مظاهر معنوی یک تمدن و اطلاق فرهنگ بر آن بتوان جستجو کرد. اگر فرهنگ را مجموعه‌ای از سنت‌ها، آداب و عادات و مجموعه‌ای از ارزش‌ها تلقی کنیم که ساختاری اقتصادی، اجتماعی و سیاسی براساس آن استوار شده‌اند. می‌توانیم با این نگاه فرهنگ‌ها را به‌عنوان شاخص‌های متمایزکننده جوامع و کشورها قلمداد کنیم.

تلاش‌های زیادی برای تعریف فرهنگ در سال‌های اخیر صورت پذیرفته است. در نوزدهمین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو، توصیه‌نامه‌ای تحت عنوان «دسترسی عموم به فرهنگ» تصویب شد که در آن فرهنگ بدین‌گونه تعریف شده است: «مفهوم فرهنگ همه شکل‌های خلاقیت و بیان فردی و گروهی را چه در فعالیت هنری و چه در فعالیت علمی در بر می‌گیرد».³⁶

کمیسیون فرهنگ در سال 1903، آن را مجموعه‌ای مرکب از دانش باور، هنر، اخلاق، قانون، عادت و هرگونه رفتار و توانایی دیگر که بشر به‌عنوان عضوی از اجتماع فراهم می‌کند، می‌داند که این مجموعه در هر جامعه‌ای از تهدیدات مصون بماند. تعریف مذکور، تعریف موردنظر نگارنده است.

بدون تردید، نقش فرهنگ در جایگاه کشورها در روابط بین‌الملل و وضعیت‌های داخلی مفهومی آشنا یا عناصری شناخته‌شده می‌باشد. فرهنگ‌ها علی‌رغم تغییر و تطور در دوره‌های تاریخی در هر مقطع به‌عنوان یک ظرف برای جایگاه جوامع نقش‌آفرینی نموده است.³⁷

امروزه در یک تقسیم‌بندی کلی دو مفهوم ملی و جهانی در مباحث فرهنگی بسیار به کار برده می‌شود. فرهنگ جهانی به دنبال و پیوسته با رشد تکنولوژی، نظام‌های امنیتی جدید در عرصه بین‌المللی، گسترش ارتباطات، جهانی‌شدن اقتصاد، نظم‌های نوین سیاسی و جز آن به طور دائم در حال تکوین مفهومی می‌باشد.

36. علی ربیعی، مطالعات امنیتی ملی، ناشر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی تهران، 83، ص 152.

37. همان، ص 153.

برخی معتقدند فرهنگ‌های ملی در فرآیندهای آتی رو به زوال نهاده و در فرهنگ غالب جهانی ادغام می‌شوند. تلاش‌های نظری و عملی در جهت نفی و یا اثبات این روند ادامه دارد.^{۳۸}

به هر حال هر جامعه‌ای دارای فرهنگی خاص است که درون مایه آن عناصری برای وحدت‌بخشی و متمایزشدن از سایر جوامع و به تعبیری از «دیگران» در درون خود دارد. از ارکان و پایه‌های زیربنایی و اساسی امنیت نگهداری فرهنگ درست و ارزشمند گذشتگان و نیاکان است که این فرهنگ در اثر مبادی اخلاقی اجتماعی دینی بدست آمده است. فرهنگی که در طول زمان و با پیشرفت علوم به تکامل می‌رسید و با حدوث مفاهیم جدید و تازه‌ای، خود را در راه تعالی و دفاع از فرهنگ‌های بیگانه هماهنگ می‌سازد. فرهنگ دین نقش بسیار بنیادی در جوامع دارد و می‌تواند میان گویش‌های گوناگون گروه‌ها و ملت‌های مختلف وحدت و یگانگی ایجاد کند. فرهنگ دین اسلام با امر به معروف و نهی از منکر و پناه‌گرفتن در دامن تقوا و پرهیزکاری و ترس از خدا سبب می‌شود که افراد جامعه مسئولیت‌های خود را در ارتباط با خدای خود و دیگر افراد جامعه به درستی انجام دهند. اجتماعی که اسلام را پذیرفته است، زبان، گویش، نژاد، منطقه جغرافیایی دیگر تفاوت‌هایی را که در جوامع بشری وجود دارد؛ تنها برای شناخت و شناسایی افراد قرار می‌دهد و تنها امتیاز را در نزد خداوند داشتن مراتب تقوی می‌داند. تا زمانی که فرهنگ اسلامی در جامعه مسلمان و میان مسلمین رسوخ کرده باشد و مردم به آن خودباوری دینی رسیده باشند این فرهنگ در برابر فرهنگ بیگانگان و جهانی شدن محفوظ خواهد ماند و الا در صورتی که مسلمین بی‌توجه به امور دینی و آشنا به مسائل دینی نباشند این فرهنگ بیگانه است که بر فرهنگ اسلامی سیطره پیدا خواهد کرد.

علمای شیعه از زمان امام جعفر صادق(ع) تا به امروز مبلغ فرهنگ اسلامی بوده‌اند و حافظ و نگهبان این فرهنگ در برابر تهدیدات وارد شده، بودند. و علمایی بودند که از زمان غیبت صغری تا به امروز جهت حفظ

فرهنگ اسلامی جان خود را نثار این فرهنگ کردند.

حضرت امام در این باره چنین می گوید:

«اگر ترس این باشد که دشمن می خواهد استیلای سیاسی یا اقتصادی بر حوزه اسلام داشته باشد و در نتیجه مسلمانان را به اسارت سیاسی و اقتصادی برساند و یا اسلام را ناتوان کند واجب است بر تمام مسلمانان با وسایل مشابه با آنها به دفاع برخیزند و با مقاومت های منفی مانند نخریدن کالای آنها، مصرف نکردن تولیدات آنها و ترک ارتباطها، تسلیم خواسته آنها نگردند.»³⁹

امنیت سیاسی⁴⁰

در ارتباط با مفهوم سیاست بین دانشمندان علوم اجتماعی اتفاق نظری وجود ندارد. در تاریخ اندیشه سیاسی غرب واژه سیاست Politics از واژه یونانی پولیس (Polis شهر) گرفته شده است. از نظر یونانی ها سیاست دانشی مربوط به امور یک شهر بود اما در یونان شهر و دولت از هم جدایی ناپذیر بودند. یونانی ها در جاهایی زندگی می کردند که ما امروز آن را (شهر - دولت) می نامیم. هر شهر - دولت، یک شهر حومه و اراضی اطراف آن را در بر می گرفت.⁴¹ بنابراین شهر در واقع یک پدیده کاملاً سیاسی بود و علم سیاست علم اداره شهر - دولت تلقی می شد.

اما تعاریف متعددی برای سیاست شده است.

سیاست هنر استفاده از امکانات است.

سیاست حکومت کردن بر انسانهاست.

سیاست مبارزه برای قدرت است.

39. تحری الوسیله، ج 1، ص 485.

40. Politics securite.

41. منصور طبیبی، پی شین، ص 39.

سیاست توزیع آمرانه ارزش‌هاست.^{۴۲}

در اندیشه سیاسی اسلام برداشت‌های گوناگون از مفهوم سیاست و به تبع آن قدرت، سلطه، مشروعیت صورت گرفته است.

تهدید سیاسی به‌عنوان زمینه‌ساز سایر تهدیدها و یا مکمل آن‌ها نیز عمل می‌کند به اعتباری می‌توان چنین تلقی کرد که اساساً تهدید سیاسی متوجه تمامی سازمان‌های دولتی است.

هدف از تهدید ممکن است از فشار بر حکومت در مورد دولت برای تضعیف آن پیش از تهاجم نظامی متفاوت باشد؛ ایده دولت به خصوص هویت ملی و ایدئولوژی سازمان‌دهنده و نمادی که نمود آن هستند. اهداف عالی تهدید سیاسی به شمار می‌روند. از آنجا که اصولاً دولت موجودیتی سیاسی است تهدید سیاسی امکان دارد به همان اندازه تهدید نظامی هراس‌انگیز باشد؛ این امر به خصوص در مواردی که دولت ضعیف است صدق می‌کند. اما حتی در مواردی که دولت قوی و قدرتمند است تهدیدات سیاسی می‌تواند منبع نگرانی شود.^{۴۳}

بنابراین در بُعد سیاسی امنیت ملی می‌توان به ابعاد فرعی مانند ساختار، ضعف و قوت، کارآمدی، میزان مشروعیت امنیت دولت، احزاب، مواردی که به مشروعیت نظام‌های سیاسی بازمی‌گردد. مسئله قومیت‌ها و اقلیت‌ها در جوامع، میزان نهادمندی جامعه مدنی در کشورها و شیوه مشارکت سیاسی اشاره کرد.^{۴۴}

تعریف موردنظر از امنیت سیاسی به شرح ذیل می‌باشد.

وقتی یک نظامی دارای ساختار سیاسی مستقلی باشد و وابسته به مردم خود آن جامعه باشد که بتواند مصالح جامعه را انجام دهد و آن‌ها را به کار گیرد آن نظام دارای امنیت سیاسی است. اما اگر آن نظام متکی و وابسته به

42. همان، ص 39.

43. علی ربیعی، پیشین، ص 37.

44. همان، ص 138.

بیگانگان باشد از امنیت سیاسی برخوردار نخواهد بود.

سیاست به دو بخش خارجی و داخلی تقسیم می‌شود.

1. سیاست داخلی

هر جامعه سیاسی که دارای نظم سیاسی باشد باید حکومت سیاسی داشته باشد تا بتواند پایه‌های اساسی آن را حفظ کرده و مصالح آن جامعه را دریابد و آن‌ها را به کار گیرد؛ بر خواسته‌های افراد آن نظارت کند و آن‌ها را کنترل و نظارت نماید. شهروندان سیاسی نیز باید نقش خود را در اداره کشور و پاسخ‌گویی به نیاز آن و مشارکت در بالابردن شئون آن درک کند. غفلت از این موارد باعث می‌شود که جامعه در امور سیاسی و اجتماعی بازماند و در صورتی که حکومت داخلی خود را براساس فرهنگ و مشارکت مردم تنظیم نکند و حضور بیگانگان را در امور سیاسی خود دخیل بداند ساختار سیاسی آن کشور از امنیت سیاسی برخوردار نخواهد بود. این وضعیت در دوره‌های قاجار و پهلوی به عینی مشهود بود. شهروندان باید در امور سیاسی کشورشان از مسئولیت خود آگاه باشند. در اسلام افراد جامعه در برابر حکومت وظایفی دارند و حکومت در برابر مردم هم وظایفی دارد که متقابلاً هرکدام باید به آن وظایف و حقوق عمل نمایند تا امنیت سیاسی بر جامعه حاکم باشد اگر چه در دوره قاجاریه و پهلوی به بحث مشروعیت حکومت از اصول اساسی مخالفت علماء با ساختار حکومت بود و لکن همان حکومت‌ها که مشروعیت نداشتند به وظایف سیاسی خود در برابر مردم جامعه خود عمل نمی‌کردند.

2. سیاست خارجی

امروزه سیاست خارجی براساس سیاست داخلی تعیین می‌شود به تعبیری می‌توان گفت این دو در تعامل هستند. به دلیل شرایط و پیچیدگی‌هایی که در نظام بین‌الملل وجود دارد کشورها باید از راه ارتباط با یکدیگر منافع خود را تأمین نمایند و به اهداف از پیش تعیین شده دست یابند استقلال سیاست خارجی یکی از اصول

مهم‌کشورداری از دیدگاه اسلام بوده است. اما در دوره پهلوی سیاست خارجی کشور ایران، براساس سلیقه آمریکا و انگلیس طراحی می‌شد.

امنیت اقتصادی

«وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَىٰ»

برای انسان جز کار و کوشش نباشد و نتیجه کوشش وی دیده خواهد شد.^{۴۵}

یکی از مهم‌ترین نیازهای انسانی نیاز اقتصادی است. و انسان برای ادامه حیات خود ناگزیر از آن است که به کار و کوشش بپردازد و نیازمندی‌های خود را برطرف سازد. لذا اقتصاد همواره به‌عنوان یکی از حیاتی‌ترین امور برای انسان‌ها بوده و هست و خواهد بود.

نیاز اقتصادی در دوره‌های مختلف نسبت به نیاز انسان‌ها متفاوت بوده است. از اقتصاد معیشتی گرفته، دآمداری و نهایت تا سرمایه‌داری، همه با توجه به زمان‌های مختلف همیشه این نیاز بشری از سوی همدیگر تهدید می‌شد. وظیفه دولت‌ها و حکام در هر دوره‌ای برقراری یک نظام اقتصادی سالم و فراهم‌آوردن امکانات مادی و استفاده از آن‌ها به نحو عادلانه بین مردم بوده است.

امروزه اقتصاد به صورت پدیده‌ای کاملاً سیاسی متجلی شده است که نظام حکومتی کشورها به شدت متأثر از آن است از میان نظام‌های اقتصادی می‌توان از نظام‌های سرمایه‌داری و سوسیالیستی که تحولات اقتصادی در قرن اخیر را تحت تأثیر گذاشته‌اند نام برد.

اما تعریفی که از امنیت اقتصادی در اینجا بحث می‌شود عبارت است از:

امنیت اقتصادی این است که افراد جامعه بتوانند غذا و لباس مورد نیاز خود را به آسانی بدست آورند و با امنیت و آسایش نیازهای دیگر خود را برطرف کرده و زندگانی را در سلامت از امراض و آلودگی‌ها سپری کنند

و نیز ابزار کار مورد نیاز را در صنعت، تجارت، کشاورزی و دیگر پیشه‌ها در اختیار داشته باشند و سرمایه اقتصادی و اموال آن‌ها مورد خطر و تهدید نباشد.^{۴۶}

مانند امنیت اقتصادی را عبارت از:

میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تأمین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم حضور در بازارهای بین‌المللی می‌داند.^{۴۷}

امنیت قضایی

انسان موجودی حریص است و گاه به حقوق دیگران تجاوز می‌کند و عامل ظلم و ستم می‌شود. لذا همیشه بین انسان‌ها نزاع و کشمکش بوده و هست. و به خاطر همان خوی خشن انسان، نیاز به یک دستگاه یا نهادی می‌باشد تا از خوی سرکش انسان‌ها جلوگیری کند.

اعتماد شهروندان به قوه قضائیه توانمند و سالم و احترام و التزام به قانون و تساوی تمام افراد جامعه در برابر قانون امنیت قضائی را تشکیل می‌دهد.

تعریف موردنظر در بحث از امنیت قضایی، تعریف مذکور می‌باشد.

اسلام سلامت و صلاحیت امر قضا را مورد تأکید قرار داده است. پیامبران خود والاترین قاضی برای مردم بودند و در اسلام هم پیغمبر(ص) و ائمه اطهار(ع) خود بهترین قاضیان برای مسلمین بودند. و بعد از ائمه فقها همیشه به‌عنوان ملجأ و پناهگاه مردم بودند و بین مردم قضاوت می‌کردند.

قضات در برابر مردم وظایفی دارند و موظفند که قانون را رعایت کرده تا بتوانند امنیت را در بین مردم ایجاد کنند.

46. سید نورالدین شریعت‌مدار، پیشین، ص 25.

47. علی ربیعی، پیشین، ص 138.

امنیت مرزی

مرز نشان‌دهنده پایان سرزمین یک دولت است. سرزمین قلمرو حقوقی و سیاسی جماعات را مشخص نموده، اندیشه پدیداری ملت‌ها را تسهیل می‌کند. در داخل مرزها مشخص است که مردم احساس وابستگی به آب و خاک را می‌نمایند. و بدین طریق است که احساسات ملی و میهن‌دوستی شکل می‌گیرد، اشعار حماسی و فرهنگ ملی هر کشور نشان‌دهنده این تعلق خاطر است. سرزمین خانه بزرگی است که مردم با علایق مشترک خود، نسبت به آن احساس مالکیت جمعی، امنیت خاطر خود را در آن می‌بینند و همبستگی عمیق و اجتناب‌ناپذیری را از این طریق نسبت به یکدیگر احساس می‌کنند. احساس میهن‌دوستی آن قدر عمیق است که ملت‌ها در مقابل دست‌اندازی‌های متجاوزین، مقاومت‌های دلیرانه می‌کنند. بدین خاطر است که سربازی و شهادت در راه حفظ میهن امری مقدس و افتخاری جاویدان تلقی می‌شود. این احساسات در اقوام و قبایل پراکنده نیز شدید و آرزومندانه است و همچنانکه در راه بدست آوردن آن حتی قرن‌ها به مبارزه می‌پردازند.

سرزمین مبین قلمرو حاکمیت و صلاحیت دولت‌هاست و قدرت‌های عمومی حاکم بر کشورها در محدوده سرزمین خود از اختیارات تام و تمام زمامداری برخوردارند و برای مردم ساکن آن ایجاد حس و تکلیف می‌کنند. این زمامداری طبعاً در محدوده مرزهای شناخته‌شده متوقف می‌گردد و بدین ترتیب کشورها از یکدیگر باز شناخته می‌شوند و روابط بین‌المللی در نظامی خاص شکل می‌گیرد.^{۴۸}

بنابراین یکی از مهم‌ترین وظایف دولت‌ها پاسداری از مرزهای کشور است تا بدین وسیله مردم احساس امنیت نمایند. در مرزها ممکن است به دو صورت از سوی دشمنان ناامنی ایجاد شود. یکی تهاجم عیار در قالب جنگ که غالباً به منظور براندازی رژیم صورت می‌گیرد و دیگر هجوم‌های مقطعی که به شکل یورش‌های ناگهانی یا شبیخون صورت می‌گیرد و بیشتر جهت ایجاد ترس و وحشت در دل مردمان و سست کردن پایه‌های

رژیم می‌باشند که گاه خود مقدمهٔ جنگ می‌باشند. اما آنچه با مفهوم امنیت مرزی ارتباط بیشتری دارد برداشت دوم است. آنچه باعث ناامنی مرزی می‌شود تهدیداتی است که از سوی کشورهای همسایه صورت می‌گیرد و معمولاً کشورهای همسایه همیشه مشکل مرز با هم دارند.

تعریف موردنظر از امنیت مرزی به شرح ذیل می‌باشد.

با توجه به اینکه مرز نشان‌دهندهٔ پایان سرزمین یک دولت است پس باید از هجوم‌های مقطعی و شورش‌های ناگهانی که باعث ایجاد ترس و وحشت در دل مردم می‌شود محفوظ بماند. اگر مرز یک کشور ناآرام و ناامن باشد مردم آن کشور احساس امنیت نخواهند کرد. این وضعیت در ادوار مختلف تاریخ کشورها و نه تنها کشور ما بلکه اکثر کشورهای جهان سوم قابل مشاهده بوده و هست. پس حفظ استقلال و امنیت مرز از شر اشرار، اجانب و بیگانگان را امنیت مرزی گویند.

امنیت اجتماعی^{۴۹}

در خصوص امنیت اجتماعی، اختلاف بر سر مفهوم آن وجود دارد. برخی امنیت اجتماعی را یکی از ابعاد امنیت ملی دانسته و در کنار ابعادی مانند زیست‌محیطی و اقتصادی قلمداد نموده‌اند. برخی دیگر امنیت اجتماعی را هم‌سنگ امنیت ملی دانسته‌اند. ویور، از دیگر پایه‌گذاران مکتب کپنهاگ، معتقد است که رهیافت بوزان برای پردازش مفهوم امنیت اجتماعی، سست‌بنیاد و قاصر است. به عقیده وی، بوزان با تحویل معنای امنیت اجتماعی و ادغام آن در امنیت ملی مفهوم امنیت را نادیده می‌گیرد. او پیشنهاد می‌کند که امنیت اجتماعی هم‌تراز با امنیت زیست‌محیطی، امنیت سیاسی و امنیت اقتصادی نیست، بلکه این مفهوم هم‌سنگ امنیت ملی است. امنیت اجتماعی امری مهم و تعیین‌کننده است. چرا که جوامع (چه دولت باشد یا نباشد) یک واقعیت هستند و با هویتی مستقل، به هر تهدیدی پاسخ می‌دهند که معنای سیاسی دارد و قرارداد آن در شمار مفاهیمی چون

49. Social security.

امنیت زیست‌محیطی، صحیح نیست. این در حالی است که تهدید یک دولت متوجه امنیت آن است و تهدید یک جامعه متوجه هویت آن، امنیت اجتماعی ناظر بر پایداری الگوهای سستی زبان، فرهنگ همبستگی و هویت و عرف‌های مذهبی و ملی در چارچوب شرایط قابل قبول برای تحول و تکامل آن‌هاست.^{۵۰}

امنیت اجتماعی در حقیقت حدفاصلی است از امنیت ملی که برای مردم یک جامعه ملموس و عینی بوده و با آن به‌طور روزمره سروکار دارند. امنیت اجتماعی مبنای قضاوت در مورد میزان وجود امنیت به مفهوم کلی در جامعه بوده و توانایی دولت‌ها با آن سنجیده می‌شود. به اعتباری امنیت اجتماعی را می‌توان در طبقه‌بندی و سلسله مراتب امنیت در طبقات پایین قرار داد. امنیت اجتماعی زیربنای امنیت ملی در مراحل بالاتر محسوب می‌شود و به نوعی ابتدایی‌ترین وظایف دولت‌ها برقراری امنیت اجتماعی است. از حیث نظری می‌توان ناهنجاری‌های اجتماعی، قتل، سرقت، گسترش مواد مخدر، گسیختگی‌های اخلاقی، منازعات قومی، بحران‌های هویت در بحث امنیت اجتماعی مطرح باشند.

بیشتر مباحث پیرامون امنیت اجتماعی نمی‌تواند به‌طور حقیقی بین جامعه و دولت تمایز ایجاد کند. امنیت اجتماعی دارای یک محتوی جایگزین برای چالش‌های اجتماعی که به‌طور خاص جامعه را به‌عنوان چیزی مجزا از دولت مطرح می‌نماید. نیازمند حمایت و حفاظت از پشتوانهٔ تئوریک است و بررسی تأثیر عوامل خارجی بر جامعه و اینکه جامعه باید در قبال زبان، فرهنگ، مذهب و ملیت بیگانه محافظ شود، در مباحث امنیت اجتماعی تاکنون مطرح بوده است.

تعریف موردنظر از امنیت اجتماعی به شرح ذیل است.

آسایش همگانی امت اسلامی و اطمینان آن‌ها در حفظ ارزش‌های همگانی امنیت اجتماعی نامیده می‌شود.^{۵۱}

فقه شیعه دعوت خود را در اجتماع طرح‌ریزی کرده است و احکام خود را در قالب نظام اجتماعی ریخته و نیز

50. علی ربیعی، پی‌شین، ص 149.

51. سیدنورالدین شریعت‌مدار، پی‌شین، ص 10.

روح اجتماعی را در تمام احکام خود دمیده است.

گفتار دوم: چارچوب نظری

رویکرد واقع گرایی

رویکرد رئالیستی یکی از قدیمی‌ترین نگرش‌های پدید آمده در عرضه توضیح و تبیین مسائل بین‌المللی است و تقسیم‌بندی‌های متعدد درباره این رویکرد براساس دوره زمانی انجام شده است.

یکی از تقسیم‌بندی‌های به واقع‌گرایی کلاسیک (تا اوایل قرن 20) واقع‌گرایی نوین (79 — 1939م) و نوواقع‌گرایی (1979) به بعد تقسیم شده است.

تقسیم‌بندی دیگر که والکر انجام داده است به تاریخی و ساختاری تقسیم نموده است. در این میان ماکیاول بنیانگذار رویکرد تاریخی «ای.اچ.کار» مروج و مبلغ معاصر این رویکرد می‌باشد. تأکید بر تعامل میان قدرت و اخلاق (به معنای به خدمت گرفتن اخلاق توسط قدرت) رضایت و اجبار، قدرت و اقناع، از اصول مورد تأکید مبلغ معاصر رویکرد تاریخی (ای.اچ.کار) محسوب می‌شود.

از نظر والکر واقع‌گرایی ساختاری به توسعه برمی‌گردد. اما واقع‌گرایی ساختاری به دو دسته نوع اول و نوع دوم تقسیم می‌شود که مورگنتا مروج واقع‌گرایی ساختاری نوع اول و کنت والتز مروج واقع‌گرایی نوع دوم شناخته می‌شوند. مروج رئالیست ساختاری نوع اول بر طبیعت بشر به عنوان ساختار تعیین‌کننده تأکید می‌نماید. محوری‌ترین دیدگاه مروج اولیه واقع‌گرایی ساختاری مسئله سیاست قدرت است و اینکه قدرت قانون رفتار بشر می‌باشد.⁵²

واقع‌گرایی ساختاری نوع دوم به‌طور برجسته‌ای بر استقلال ساختار نظام بین‌الملل تأکید دارد. و وضعیت

52. علی عبدالله‌خانی، نظریه‌های امنیت، مؤسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، 82، ص 60.

هرج و مرج گونه نظام بین الملل یعنی فقدان اقتدار بدتر را با جنگ یکسان می داند و جنگ را امری طبیعی در نظام بین المللی تلقی می نماید.^{۵۳} اما در مجموع تمام واقع گرایان علی رغم تفاوت در دیدگاه‌ها به جهت برخورداری از سرچشمه مشترک در سه اصل دولت گرایی، خودیاری و بقا مشترک می باشند.

رنالیست‌ها در حوزه امنیت به مسائلی مانند امنیت بین الملل، ناامنی، بقا، موضوعات امنیت مبتنی بر محور نظامی خوداتکایی در تحصیل امنیت و دولت محوری در مرجع امنیت می پردازند.

مفروضات امنیتی واقع گرایی

واقع گرایان از سیاست جهان تصویر نسبتاً تیره‌ای ترسیم می نمایند. از نظر واقع گرایان، نظام بین الملل میدان مبارزه است و در آن کشورها به صورت بی رحمانه‌ای بدنبال فرصت‌هایی می باشند تا بتوانند از یکدیگر بهره گیرند و در این میدان اعتماد جایی ندارد. پس زندگی روزانه اساساً برای قدرت است و قدرت حرف اول را در عرصه بین المللی می زند و هر کشور سعی می کند به بالاترین مرحله قدرت برسد تا اعتماد کند که کشور دیگر به آن مرحله نرسیده است و نخواهد رسید.

از نظر واقع گرایان در عرصه بین الملل رقابت امنیتی بی رحمانه وجود دارد و هر لحظه امکان جنگ وجود دارد که باعث ناامنی نگردد. لذا از نظر واقع گرایان صلح اصیل و دائمی وجود ندارد. تفکرات امنیتی واقع گرایان بر پنج فرض اساسی استوار است.

فرض اول: بر هرج و مرج گونه بودن نظام بین الملل تأکید دارد. نه به این معنا که نظام بین الملل به معنای بی نظمی است. بلکه به آن معناست که هیچ گونه اقتدار برتر به منظور ایجاد قواعد و رویه‌های قانونی وجود ندارد. و حاکمیت ذاتی کشورهاست.

فرض دوم: اینکه کشورها ذاتاً دارای مقداری توانمندی نظامی تهاجمی هستند. که قابلیت آسیب رساندن و

احتمالاً نبودن یکدیگر را به آن‌ها اعطا می‌کند کشورها به‌طور بالقوه برای یکدیگر خطرناک هستند و قدرت کشورها براساس تسلیحاتی که دارد تعیین می‌شود پس کشورها معمولاً خوی نظامی و جملگی تهاجمی دارند. فرض سوم: اینکه کشورها هرگز نمی‌توانند از مقاصد کشورهای دیگر مطمئن شوند به‌ویژه هیچ کشوری نمی‌تواند مطمئن باشد که کشور دیگری از توانمندی نظامی خود علیه آن کشور استفاده نخواهد کرد. این وضعیت برای اکثر کشورهای همجوار وجود دارد. و همیشه نسبت به همسایه خود احساس حمله را دارند این وضعیت در دوره تاریخی کشور ایران هم وجود داشت در دوره پهلوی هم تا قبل از باصطلاح ژاندم‌شدن در منطقه شاه ایران این احساس و عدم اطمینان از همسایگان خود را داشت. اما تجاوزها بیشتر به علت اختلاف مرزی رخ می‌دهد. البته بعضی جنگ‌ها هم به علت پراکنده شدن یک قوم در چند کشور رخ می‌دهد. فرض چهارم: این است که اساسی‌ترین انگیزه‌ای که دولت‌ها را به حرکت درمی‌آورد انگیزه بقا است. کشورها می‌خواهند حاکمیت خود را حفظ نمایند.

پنجمین فرض می‌گوید که کشورها در مورد چگونگی بقا در نظام بین‌المللی راهبردی فکر می‌کنند. کشورها اساساً خردمند هستند ولی در دنیای اطلاعات ناقص عمل می‌کنند. زیرا دشمنان در بسیاری مواقع برای پنهان‌نمودن قدرت یا ضعف خود و همچنین مقاصد واقعی خود انگیزه‌هایی دارند.^{۵۴}

پس نتیجه اینکه طبق رویکرد واقع‌گرایی در عرصه بین‌الملل کشورها معمولاً از یکدیگر هراسان هستند و با سوءظن به یکدیگر نگاه می‌کنند به این معنا که هر لحظه احتمال وقوع جنگ وجود دارد. و چندان به هم اعتماد ندارد. دیگر اینکه انگیزه بقا برای همه کشورها وجود دارد و در واقع طبق نظر هابز انسان گرگ انسان است و برای بقا باید تلاش کند. طبق این نظر دولت‌ها همانند نظام حیوانی خواهند بود همان‌طور که حیوانات برای بقا هیچ‌گونه اعتمادی به حیوان یکدیگر ندارند و هر لحظه امکان حمله از سوی دیگری وجود دارد لذا برای بقای

خود تلاش می کند.

هدف کشورها در نظام بین الملل به حداکثر رساندن قدرت آنها در مقایسه با سایر کشورها است. طبق این دیدگاه هر کشوری که از قدرت برتری بیشتری برخوردار باشد از امنیت بیشتری برخوردار است.

البته واقع گرایان نظم داخلی کشورها را از نظم بین المللی جدا می دانند آنها معتقدند حضور اقتدار حاکم در داخل کشورها به این معنا است که افراد نباید نگران امنیت خود باشند زیرا امنیت آنان در شکل حقوقی، حمایت پلیس و زندانها مهیاست و اقتدار داخلی می تواند خواسته های قدرت طلبانه افراد را به شیوه های ملایم تر، محدود و جهت دهی نماید. از سویی دیگر ساختار سیاست داخلی سلسله و مبتنی بر سرپرستی و سپردگی است در حالی که در سطح بین الملل دولت های مستقل خود را دارای بالاترین اقتدار می دانند. آنها ناامنی را ویژگی نظام بین المللی می دانند نه به این معنا که امنیت مطلق وجود ندارد زیرا حداقلی از امنیت مقتضای وجود بازیگران و سیستم است. اما آنچه وجود دارد غلبه ناامنی بر امنیت در عرصه بین المللی است.

رنالیست ها دولت را مرجع امنیت می دانند. آنها مابقی مسئله امنیت در داخل کشور را به علت مهیا بودن آن به شکل نظام حقوقی، حمایت پلیس و زندان، در چارچوب نظام بین الملل جستجو می نمایند. این مسئله باعث می شود که کلیه پدیده های ناامنی منشأ آن در خارج از کشور و تهدیدات علیه امنیت نیز دارای منشأهای خارجی باشد. آنان با چنین تحلیلی از سطح امنیت به این نتیجه می رسند که چون دولت ها بازیگران اصلی در نظام بین الملل هستند بنابراین آنان مرجع امنیت خواهند بود.

نقطه نظرات رنالیست ها در خصوص احتمال وقوع جنگ را می توان در سه مجموعه اصلی جای داد. که

عبارتند از:

رویکرد تهاجمی

رویکرد تدافعی

رویکرد انگیزشی^{۵۵}

واقع گرایی تهاجمی معتقد است احتمال وقوع جنگ همواره وجود دارد و هیچ گاه آرام نخواهد شد لذا تنها قدرت است که می تواند احتمال وقوع جنگ را از حریف جلوگیری نماید و در صورت وقوع مانع شکست در جنگ شود.

رویکرد واقع گرایی تدافعی معادله قدرت - امنیت را رد می نماید و معتقد است عدم امنیت، امنیت دولت ها را وادار به تسلیح و دفاع می نماید. این دو رویکرد هرج و مرج نظام بین الملل را ناشی از ساختار آن می داند. واقع گرایی انگیزشی تمام تمرکز خود را بر روی گزینه اول معادله امنیت یعنی احتمال جنگ قرار می دهد با این تفاوت که هرج و مرج موجود در نظام بین الملل را صرفاً ناشی از ساختار نظام بین الملل نمی داند بلکه دولت های طمع کار را ضرورت ایجاد تضاد و کشمکش می داند و انگیزه جاه طلبی و افزون خواهی دارای اهمیت بیشتری است. این رویکرد تهدید جدی دولت های جویای امنیت را بی اعتمادی می داند و این بی اعتمادی باعث تضاد و کشمکش خواهد شد.^{۵۶}

رویکرد ایده آلیستی (آرمان گرایی)

لیبرالیسم (ایده آلیسم) یک ایدئولوژی است و مطابق با ماهیت هر ایدئولوژی به دنبال تغییر و تحول در جوامع انسانی سازماندهی آن با اصول و اهداف خود می باشد.

مبانی امنیتی لیبرالیسم بر خلاف رئالیست که مبتنی بر جنگ می باشد، بر صلح تکیه دارد. آن ها علی رغم اینکه مانند رئالیست ها به نظام هرج و مرج گونه نظام بین الملل اعتقاد دارند اما آن را غیر قابل اجتناب نمی دانند و بر خلاف رئالیست ها جنگ را واقعیت نظام بین الملل تلقی نمی نمایند. لیبرالیست ها معتقدند که سیاست قدرت

55. همان، ص 89.

56. همان، ص 95.

حاصل عقاید است و عقاید مفهوم امنیت را نزد بازیگران چارچوب بندی می نماید. از سویی عقاید قابل تغییر

هستند لذا امکان تغییر مفهوم امنیت نزد بازیگر همواره وجود دارد.⁵⁷

اما لیبرالیست ها هم دارای الگوهای فکری مختلفی هستند. به عنوان مثال:

تیم دان⁵⁸ تقسیم بندی سه گانه ای می کند:

لیبرالیست های بین الملل گرا.

لیبرالیست های آرمان گرا.

لیبرالیست های نهاد گرا.

تقسیم بندی دیگر به دو دسته لیبرال های ناب و لیبرال های معتدل تقسیم شده است.⁵⁹

رویکردهای امنیتی لیبرالیسم به چهار دسته تقسیم می شوند:

رویکرد نظم طبیعی لسه فرامنیتی.

رویکرد صلح دمکراتیک.

رویکرد امنیت نهاد گرا.

رویکرد امنیت متکثر.

اندیشه گران واقع گرا وضعیت آنارشی را غیر قابل گریز می دانند اما در نگرش لیبرالیستی، محوریت با اصل

عقلانیت است و همین اصل است که انسان ها را وامی دارد روش هایی را که نفع ایشان را بدون هزینه جنگ

برآورد می سازد بر غیر آن ترجیح دهند. لذا جنگ را یک عمل عقلانی نمی دانند و معتقدند که دولت ها باید صلح

را پیشنهاد کار خود قرار دهند.

57. همان، ص 104.

58. Tim dunne.

59. همان، ص 105.

مفروضات امنیتی ایده‌آلیستی

فرض اول: وضعیت متعارف در گستره بین‌المللی صلح است. لذا در عرصه بین‌المللی ناامنی وجود ندارد که خواسته شود جنگ را در اولویت قرار داد. لذا صلح خواهی و مسالمت‌جویی یک صفت ذاتی و جنگ و طمع‌ورزی یک صفت عارض انسان است. پس می‌توان سعادت و امنیت انسان‌ها را فراهم آورد.

فرض دوم: اصل عقلانیت در رفتار دولت‌ها، تعقیب سود مطلق و دوری از جنگ نوید صلح در جهان را می‌دهد. پس صلح هنگامی تحقق می‌یابد که به نقش خود، بنیاد عقل در تنظیم جامعه به سامان و متریقی اعتماد کنیم.

فرض سوم: بشر دیگر از جنگ‌ها خسته شده است و بشر در پی عدالت و زندگی عادلانه و به دور از ناامنی است لذا بشر می‌تواند با تأسیس سازمان‌های بین‌المللی مانع بحران و تجاوز شود.

فرض چهارم: معتقد به وجدان و افکار عمومی هستند که نسبت به افکار فردی اشتباه کمتری دارد پس می‌تواند بر شرایط وقوع بحران فارق آید. پس انسان‌ها می‌توانند در پی منافع جمع باشند نه منافع فرد و علاوه بر این انسان‌ها می‌توانند در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی امنیت بیشتری را به دست بیاورند.

انوع رویکرد آرمانگرایی

نظم طبیعی لسه فرامنیتی

رویکرد لسه فر که وجه امنیتی الگوی رویکرد لیبرالیسم بین‌الملل‌گرا می‌باشد و بر همین اساس مسئله تشکیل جامعه ملل را مطرح می‌نماید و معتقد است دولت‌های مختلف جهان با پیوستن به این جامعه و تشکیل یک فدراسیون جهانی صلح طلب خواهند رسید و این امر منجر به صلح‌طلبی و عملاً ناامنی را ریشه‌کن خواهد کرد.

رویکرد صلح دمکراتیک

تذ صلح دمکراتیک به آرای امانوئل کانت در خصوص «صلح همیشگی» باز می گردد.

کانت معتقد است که رسیدن به صلح همیشگی مستلزم تغییر در «خودآگاهی افراد»، «قانون‌گرایی جمهوری خواهانه» و «قرارداد فدرالی» بین دولت‌ها می باشد.⁶⁰ این سه اصل دارای سه پیام مهم می باشد.

مفهوم اول بر انگیزه و تمایل استوار است یعنی کنترل و هدایت انگیزه‌ها و تمایلات به منظور مدیریت ناامنی تأکید می کند. مفهوم دوم برای مدیریت ناامنی بر رضایت مردم استوار است بدین معنا که چنانچه نظام سیاسی مبتنی بر خواست و رضایت مردم باشد تصمیم‌گیری و یا سیاست‌گذاری در خصوص جنگ به‌عنوان یک موضوع مهم امنیتی در چارچوب رضایت مردم قرار خواهد گرفت. مفهوم سوم بر قرارداد اجتماعی بین‌المللی متکی است. این مفهوم بر گسترش قرارداد از سطح معین افراد در یک جامعه بین‌المللی تأکید دارد.

فرضیه صلح دمکراتیک در قالب رویکردهای ساختارگرا، هنجارگرا و رویکرد گسترده‌طلبی تحت عنوان صلح لیبرال دمکرات مطرح گردیده است.⁶¹

اما رویکرد ساختارگرا فشارها و محدودیت‌های نهادها در دمکراسی‌ها را عامل پیشگیری از جنگ و کار پایه فرضیه صلح دمکراتیک می داند. در حالی که رویکرد هنجارگرا علت را در عقاید هنجارهایی می داند که زمینه‌های بروز جنگ را از بین برده و جوامع را به سوی صلح سوق می دهد.⁶²

علماء در هیچ زمانی نگاهشان رئالیستی مطلق نبوده و قدرت را از منظر زور به آن نگاه نکرده‌اند. بلکه به دنبال ثبات صلح و امنیت در جامعه اسلامی بودند. گرچه شاید بعضی نگاه حضرت امام را نگاه رئالیستی بدانند ولی حضرت امام با شعار نه شرقی نه غربی در پی هویت از دست‌رفته مسلمانان بود و خواهان یک اتحادیه

60. همان، ص 107.

61. همان، ص 107.

62. همان، ص 108.

اسلامی در جهت ثبات در منطقه و جهان بود. اگر به بعضی حکام کشورهای اسلامی می تازد به علت این بوده است که این حکام دست نشانندگان شرق و غرب بودند و هیچ استقلالی از خود نداشتند.

رویکرد امنیت نهادگر

آن‌ها علاوه بر وجود هرج و مرج در فضای بین‌الملل وجود اصل عقلانیت در رفتار دولت‌ها، تعقیب سود مطلق در محیط رقابت‌آمیز توسط دولت‌ها تأکید بر این دارند که دولت‌ها به‌عنوان بازیگر کلیدی - نه تنها بازیگر - محسوب می‌شوند.

همان‌طور که از نام این رویکرد پیداست تشکیل نهادهای بین‌المللی را جهت صلح ضروری می‌دانند. این سازمان‌ها، آژانس‌ها، پیمان‌ها و موافقت‌نامه هم دارای قواعد و قوانینی هستند که دولت‌ها ملزم به رعایت آن هستند لذا این دلیلی می‌شود که از ناامنی جلوگیری می‌شود. پس باید گفت این دو مکتب در موارد زیر با هم اختلاف دارند.

روش و موضوع شناخت مکتب رئالیسم بیش از هر منبعی از آثار توماس هابز سرچشمه می‌گیرد.

اصول مکتب رئالیسم و حتی نئورالیسم که به‌عنوان محور سیاست‌ورزی عنوان می‌شود عبارتند از: تأکید بر جدایی غیرسیاسی از غیراخلاقی.

نفی نقش تعیین‌کننده اخلاق، حقوق و ایدئولوژی در علم سیاست.

تأکید بر درس‌های تاریخ و تاریخی‌گری.

تلقی سیاست در داخل کشور و عرصه بین‌المللی به مثابه مبارزه برای قدرت.

تعریف انسان به‌عنوان موجودی حریص و ترسو و اسیر شر و آز و نیاز.

تعقیب منفعت شخصی و منفعت ملی به‌عنوان سرفصل سیاست.^{۶۳}

63. اصغر افتخاری، قدی‌نصری، روش و نظریه در امنیت‌پژوهی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، 83، ص 95.

مکتب ایده‌آلیسم که افرادی همانند جرمی بنتام و ایمانوئل کانت از این مکتب هستند بر صلاحیت انسان جهت برخورداری از یک زندگی عادلانه و امن حکایت دارند. به این معنا که بشر خسته از جنگ شده است و بشر می‌تواند با تأسیس سازمان‌هایی مانع بحران و تجاوز شود.

ایده‌آلیست‌ها معتقدند که رفتار انسان در تعقیب ایمنی یا تولید ناامنی، معلول شرایط محیطی است ذات انسان اساساً شریف است مسالمت‌جو و قابل احترام است که در نتیجه مناسبات مدرن و پیچیده اجتماعی، ناگزیر به چپاول روی می‌آورد تا بقای خود را حفظ نماید.^{۶۴}

به عقیده آن‌ها صلح‌خواهی و مسالمت‌جویی یک صفت ذاتی و جنگ و طمع‌ورزی یک صفت عارض انسان است. پس می‌توان سعادت و امنیت انسان‌ها را فراهم آورد.

دیگر اینکه ایده‌آلیست‌ها معتقد به وجدان و افکار عمومی هستند که نسبت به افکار فردی اشتباه کمتری دارد. پس می‌تواند بر شرایط وقوع بحران فارق آید. ایده‌آلیست همچنین بر خلاف رئالیست‌ها بر نقش خود در تواناسازی و توان اقوایی انسان‌ها تأکید دارند.^{۶۵} پس صلح‌هنگامی تحقق می‌یابد که به نقش خود، بنیاد عقل در تنظیم جامعه به سامان و مترقی اعتماد کنیم. آن‌ها معتقدند چنین انسانی حتی در عرصه دین و الهیات می‌تواند مطابق مقتضیات عقل عمل کند. زیرا امر عقلانی همان امر الهی و الهیات عین عقلانیت است.

انسان می‌تواند واضع قانون باشد نه تابع سنت و همچنین ایده‌آلیست بر خلاف رئالیست‌ها که انسان را آزمند و ترسو می‌دانند معتقدند که غایت بر وسیله و آمال بر اندیشه تقدم دارد. و انسان‌ها موجوداتی شریف هستند و به دنبال کمال‌گرایی هستند.

64. همان، ص 170.

65. همان، ص 171.

جمع بندی

در این فصل به تعاریف امنیت و مشتقات آن پرداخته شد. و به این نتیجه منجر شد که امنیت ملی یکی از ارکان اساسی هر ملتی است که برای ثبات و امنیت در هر جامعه‌ای باید تلاش کرد.

در این فصل همچنین به دو مکتب رئالیستی و ایده‌آلیستی پرداخته شد و مآلفه‌های این دو مکتب ذکر شد. مکتب رئالیستی بر جنگ و حمله تأکی دارد و جهان را جهان ناامن می‌داند اما مکتب ایده‌آلیستی به دنبال صلح و برقراری صلح است.

براساس این دو مکتب در صدد هستیم رویکرد علمای معاصر ایران را بررسی کرده و رویکرد مستقلاً را می‌طلبیم.

در فصل بعد نگاهی به تاریخ حکومت و علماء در دوره صفویه و زمینه‌های تاریخی آن خواهیم داشت و نظرات مرحوم محقق سبزواری را درباره امنیت مورد بحث قرار خواهیم داد همچنین نگاه مرحوم شیخ جعفر کاشف‌الغطاء به امنیت را در دوره فتحعلی‌شاه و رویکرد مرحوم میرزای شیرازی را به امنیت اقتصادی ایران در دوره ناصری براساس چارچوب نظری مورد بحث قرار خواهد گرفت.